

RECENZIJJE

DR IVO ŽUVELA

MEĐUNARODNI EKONOMSKI ODNOSI

Školska knjiga, Zagreb, 1966.
str. 331+4

Dr Ivo Žuvela, profesor Ekonomskog fakulteta u Rijeci, napisao je jednu veoma zanimljivu, po materiji koju obrađuje vrlo aktuelnu, i nadasve korisnu knjigu. Tako se uvrstio među veoma mali broj naših autora koji se bave ovom značajnom i aktuelnom problematikom. Naime na ovom području smo tek na početku, pa su rijetki oni autori koji se bave problematikom međunarodnih ekonomskih odnosa, svjetske privrede i svjetskog tržišta, a još rjeđi oni koji se odlučuju da ove probleme izlože na cjelovit i sistematičan način. Doduše, postoji određen broj autora koji se bavi pojedinim parcijalnim pitanjima međunarodnih ekonomskih odnosa, privrednog razvoja u svjetskim razmjerima i sličnim pitanjima, ali nas Žuvelina knjiga po prvi put u nas cjelovito uvodi u problematiku međunarodnih ekonomskih odnosa. Moramo napomenuti da kod drugih naroda nije isti slučaj. Da ne govorimo o američkoj, engleskoj, francuskoj, njemačkoj i nekim drugim stručnim literaturama, čak i pojedine manje zemlje kao što su npr. Švedska, Belgija ili Holandija imaju eminentnih teoretičara međunarodnih ekonomskih odnosa, jer je ova problematika veoma značajna upravo za manje zemlje, iz čega se može naslutiti kakvi zadaci još stoje pred nama u tom području ekonomskih nauka.

Posebno u jeku naše privredne i društvene reforme, izučavanje međunarodnih ekonomskih odnosa postaje nužno jer se naša privreda mora na racionalniji način povezivati i vezivati sa svjetskom privredom. Industrijski razvijene zemlje ne mogu samo tražiti tržište za svoje proizvode u nerazvijenim zemljama, niti mogu očekivati da će tamo stalno nalaziti jeftine sirovine, primarne proizvode i radnu snagu potrebnu njihovoj industriji. Zemlje koje su do sada, po zakonima kapitalističke robne razmjene (i proizvodnje), te međuna-

rodne podjele rada, bile određene da proizvode samo proizvode niže faze obrade, većinom primarne i sirovinške proizvodnje, danas se ne samo politički, već i ekonomski oslobađaju. Međutim, ono što je ovdje posebno važno i što se obično nedovoljno ističe, jeste činjenica da se ove zemlje moraju ubrzano razvijati, ukoliko žele, a one to moraju željeti uslijed samog suvremenog razvoja proizvodnih snaga, koje se razvijaju pod impulsima suvremene naučno-tehničke revolucije, da se izvuku iz naslijeđene ekonomske nerazvijenosti. To je novi kvalitet u razvoju ovih zemalja, što utječe i na međunarodne ekonomske odnose. Zbog toga se sve više postavljaju problemi stvaranja takvih međunarodnih veza i odnosa, koje će održavati novonastale procese. u vezi s razvojem zemalja u razvoju. Naime, ove zemlje, također sa svoje strane moraju uvažavati utjecaj svjetskog tržišta kao »životne atmosfere« (Marx), na njihovu ekonomiku. Ali činjenica da se one danas ubrzano razvijaju dovodi već sama od sebe do potrebe razvijanja nove međunarodne podjele rada, što čini jednu od osnovnih tendencija razvoja suvremenih međunarodnih ekonomskih odnosa.

Knjiga profesora Žuvele podijeljena je na 8 glava, a u stvari se sastoji iz dva dijela. Prvi dio knjige (glava I-IV) čini teoretski pristup i teoretsko objašnjenje osnovnih kategorija i problema kojima se autor želi baviti, a drugi dio (glava V-VIII) čini primijenjenu teoriju (ekonomsku politiku).

U uvodnom dijelu posvećena je posebna pažnja obradi osnovnih pojmova i problema u vezi s međunarodnim ekonomskim odnosima i međunarodnim ekonomskim transakcijama. Poznavanje ovih pojmova neophodno je za pravilno razumijevanje i savladavanje teorije vanjske trgovine i teorije uravnoteženja platne bilance. Evo sheme Žuvelina udžbenika: Glava I obrađuje osnovne pojmove međunarodnih ekonomskih odnosa, kao što su međunarodna zajednica, svjetska privreda i svjetsko tržište, zatim vrste međunarodnih ekonomskih transakcija, nužnost ekonomskih odnosa s inozemstvom, ekonomske koristi od ekonomskih odnosa s inozemstvom, te autarhiju i njenu ne-

održivost. Glava II obrađuje međunarodne ekonomske transakcije. Tu se obrađuju ova pitanja a) Vanjska trgovina, b) Međunarodni promet usluga, c) Međunarodno kretanje ljudi, d) Međunarodni promet kapitala, e) Jednostrana plaćanja (unilateralni transferi). Pitanje međunarodnih ekonomskih odnosa obrađuje glava III. Ovdje je dana interesantna periodizacija razvoja međunarodnih ekonomskih odnosa. Žuvela je razvoj međunarodnih ekonomskih odnosa podijelila na tri perioda i to a) Period pretkapitalističkih međunarodnih ekonomskih odnosa, b) Period kapitalističkih međunarodnih ekonomskih odnosa i c) Period koegzistencije svjetskog kapitalističkog i svjetskog socijalističkog sistema. – Posebno je interesantna glava IV Žuveline knjige. Ona razmatra teorije vanjske trgovine i svjetskog tržišta. Sve teorije vanjske trgovine i svjetskog tržišta Žuvela je podijelila u dvije grupe – a) Buržoasko teorije (različite varijante) i b) Socijalistička teorija. Ovdje bismo mogli primijetiti da koliko god se autor kritički odnosio prema građanskim teorijama vanjske trgovine, da je bio nedovoljno kritičan kod analize tzv. socijalističke teorije svjetskog tržišta, pogotovo one teorije koja govori da se danas svjetsko tržište raspalo na dva dijela, tj. na kapitalističko svjetsko tržište i na socijalističko svjetsko tržište. Žuvela je u stvari prihvatio stav da danas postoje dva uporedna svjetska ekonomska sistema, tj. svjetski ekonomski sistem kapitalizma i svjetski ekonomski sistem socijalizma. Međutim, takvu podjelu jedinstvene svjetske privrede moramo staviti pod znak pitanja. Tačno je da danas određeni broj zemalja izgrađuje socijalizam, ali se samo zbog toga ne može smatrati da te zemlje sačinjavaju tzv. socijalistički sistem privrede, jer je socijalizam kao svjetski proces mnogo širi pojam od bilo kojeg bloka (lagera) socijalističkih zemalja. Glava V Žuveline knjige prelazi na obradu ekonomske politike. Tu se obrađuju pitanja vanjsko-trgovinskih sistema (režima), zatim ciljevi vanjsko-trgovinske politike, nosioci vanjsko-trgovinske politike, sredstva vanjsko-trgovinske politike, te devizna politika. U glavi VI obrađuju se pitanja međunarodne koordinacije (suradnje) trgovinske politike i ekonomskih odnosa. Tu se obrađuju pitanja međunarodnih organizacija, kao što su regionalne ekonomske integracije i druge

međunarodne ekonomske organizacije (UN i njene organizacije, GATT, itd.). Glava VII govori o problematici platne bilance i njenog uravnoteženja, a završna glava obrađuje probleme ekonomskih odnosa Jugoslavije s inozemstvom. U ovoj glavi obrađena su pitanja ciljeva i principa vanjsko-trgovinske politike Jugoslavije, zatim pitanja robne razmjene Jugoslavije s inozemstvom, te nerobno poslovanje, inozemna sredstva, trgovinska i platna bilanca i vanjsko-trgovinski i devizni sistem.

Mi bismo se u ovom kratkom pregledu nešto opširnije osvrnuli samo na glavu IV koja nosi naslov »Teorije vanjske trgovine«.

Ovdje se iznose tri historijska pravca razvoja teorije vanjske trgovine, međunarodne podjele rada i svjetskog tržišta, koji su odgovarali različitim stadijima razvitka proizvodnih snaga. To su: a) merkantilistička teorija, b) građanska klasična i neoklasična teorija i c) marksistička teorija vanjske trgovine.

Merkantilizam je bio prvi izgrađeni sistem doktrinarnog shvaćanja međunarodne trgovine (kao osnovne međunarodne ekonomije). Merkantilistički pogled na međunarodnu trgovinu dominirao je u dugom vremenskom periodu koji je obuhvaćao tri stoljeća (XVI, XVII i XVIII). Tek u merkantilizmu međunarodna trgovina je postala jedinstveni sistem međunarodnih ekonomskih veza i odnosa. Osnova merkantilnog shvaćanja vanjske trgovine jeste da je jedino bogatstvo naroda plemeniti metal zlata i srebra. To je tzv. postulat o aktivnoj trgovinskoj bilanci.

U ovom poglavlju autor je dao pregled građanske klasične teorije vanjske trgovine s neoklasičnom i suvremenom građanskom teorijom. Ovdje Žuvela analizira građansku teoriju apsolutnih troškova (apsolutnih prednosti) A. Smitha, zatim teoriju komparativnih troškova (komparativnih prednosti) D. Ricarda, te teoriju međunarodnih vrijednosti (recipročne tražnje) koju je razvio J. S. Mill. Zatim nam autor izlaže neoklasičnu teoriju (Taussein, Haberler, Ohlin). Na kraju ovoga poglavlja autor je dao svoj kritični osvrt na ove teorije, pokazavši da su one uvijek odražavale određeni stupanj razvoja proizvodnih snaga u kapitalizmu i da su najčešće bile apologetika kapitalizma. U narednom dijelu ovoga rada, koji nosi naslov »Socijalistička teorija vanjske trgovine« (str. 170–185), autor je izložio marksisti-

stičku teoriju vanjske trgovine. Dajući pregled nekih suvremenih marksističkih teorija vanjske trgovine, autor je utvrdio da je u svojem sistemu političke ekonomije Marx ostavio dovoljno clemenata za rekonstruiranje jedne konzistentne teorije vanjske trgovine. Posebno je značenje autorovog napora što je među prvima u nas pristupačno, jasno i logično dao prikaz marksističke teorije vanjske trgovine. Ne treba ni spominjati od kolike je to važnosti za odgoj naših mladih kadrova u ovoj etapi naše privredne i društvene reforme, kada se radikalno mijenjaju naši stavovi, kao uostalom i drugih socijalističkih zemalja u odnosu na svjetsko tržište, međunarodnu podjelu rada i vanjsku trgovinu. Ovdje je, kako smo to već istakli, samo manjkala kritičnija analiza suvremenih socijalističkih teorija vanjske trgovine i svjetskog tržišta. Naravno, s obzirom na cilj ove knjige, to se i nije moglo dati, ali je autor bar trebao naglasiti da se distancira nekih od tih pogleda (Ljubimova npr.).

Zaključno bi mogli istaći da je knjiga dra Žuvele vrlo uspješan prikaz ove važne međunarodne problematike. Time ona doprinosi ispunjavanju praznine koje se osjeća u našoj naučnoj i stručnoj literaturi. Premda je namijenjena prvenstveno studentima knjiga će korisno poslužiti i svima onima koji na bilo koji način dolaze u doticaj s problemima međunarodnih ekonomskih odnosa. Posebno danas, kako smo to već i istakli, u uvjetima privredne i društvene reforme ona će veoma korisno poslužiti mnogim našim stručnim i naučnim kadrovima.

Bogdan Čosić

JOS JEDNOM O REORGANIZACIJI SKJ

Potpuno nezasluzeno ostala je neprijemljena jedna knjiga koja se u zadnje vrijeme pojavila u izlozima knjižara. Tim više, što govori o aktuelnom političkom problemu koji je već dulje vrijeme u centru pažnje naše javnosti.

U Beogradu je od 5. do 10. juna o. g. održan diskusioni seminar namijenjen aktivistima Saveza komunista i drugih društvenih organizacija kao i novinari-
ma iz redakcija novina, radija i televizije. Seminar »Aktuelni problemi reor-

ganizacije i daljeg razvoja Saveza komunista Jugoslavije« organizirao je Opšti seminar za politikološke studije Visoke škole političkih nauka u Beogradu uz suradnju Komisije CK SKJ za razvoj i reorganizaciju Saveza komunista Jugoslavije. Pored učešća naučnih radnika sa fakulteta i instituta predavači na seminaru bili su pretežno istaknuti funkcioneri Saveza komunista. Upravo zbog toga je dobro da je zbornik u kojem su objavljeni integralni tekstovi redigiranih i autoriziranih izlaganja tako brzo postao dostupan širem krugu zainteresiranih čitalaca. Visoka škola političkih nauka i Ekonomska politika kao izdavači reagirali su za prilike u našoj izdavačkoj djelatnosti ne-
uobičajeno brzo.

Prilozi u zborniku »Aktuelni problemi reorganizacije i daljeg razvoja Saveza komunista Jugoslavije« mogli bi se uvjetno radi lakše orijentacije podijeliti u dvije osnovne grupe. Sadržaj prve su polazne osnove i suština reorganizacije Saveza komunista, kao i opći politički i ekonomski kontekst u kojem se ona vrši. Za drugu grupu priloga, iako se i njoj ne može osporiti širi pristup, može se reći da obuhvaća određene teoretske i praktične aspekte reorganizacije Saveza komunista Jugoslavije.

Ako se držimo i ovdje istog takvog redoslijeda, onda treba na prvom mjestu spomenuti izlaganje Mijalka Todorovića »Preobražaj Saveza komunista – izraz i uslov ove etape naše revolucije«. Autor prvog priloga zbornika odmah na početku objašnjava historijat procesa koji su omogućili postavljanje pitanja o reformiranju SKJ na dnevni red. Poraz birokratsko-dogmatskih konzervativnih snaga na Četvrtom plenumu omogućio je da se postavi zahtjev za promjenom uloge partije na osnovu promijenjenog položaja radničke klase u samoupravnom društvu. Rušenje dogme o nepromjenjivosti komunističke partije i shvaćanja da treba izvršiti samo ispravljanje nekih »slabosti«, »nedostataka« i »grešaka« M. Todorović postavlja kao potrebu kvalitativne promjene uloge Saveza komunista, koja se ne može apsolvirati nekim palijativnim mjerama. U tom smislu reorganizacija nije jednokratni akt nego historijski proces u kome se revolucionarna avangarda transformira da bi se osposobila da djeluje u uvjetima samoupravnih odnosa. Stara hijerarhijsko-forumska struktura Saveza komunista bez promjena mogla bi da

umjesto daljnjeg razvijanja samo konproizvodi postojeća struktura organizacije, da bi svoj prilog završio komentiranjem nekih organizacionih mjera koje se poduzimaju na liniji djelovanja Saveza komunista kao unutrašnje snage samoupravljanja. I u tim uslovima, ističe M. Todorović, SK ne smije da izgubi svoju individualnost i akciono-političko jedinstvo.

Miroslav Pečujlić u svom prilogu »Klasa i politička avangarda u savremenim uslovima borbe za socijalizam« bavi se relacijom klasa-partija. Polazeći od Marxovih misli ističe da je partija za osnivača naučnog socijalizma bila samo instrument klase koji treba što prije same pripadnike klase da osposobi da od izvršilaca postanu neposredni pokretači političke akcije. Ta veza s klasom, odgovornost partije prema vlastitoj klasi bila je u KPJ uspostavljena još 1937. godine. Zato se može smatrati da je tada izvršena prva reorganizacija naše partije. Ona je bila uspostavljena u partiji – instrumentu borbe za revolucionarno osvajanje vlasti. Međutim, partija na vlasti i izgradnja socijalizma u uvjetima veoma uske klasne osnove dovela je u fazi »državnog socijalizma« do stapanja partije s državnim aparatom. U tim okolnostima partija pruzima na sebe lavovski dio funkcija čitave klase. Tendencija birokratiziranja dovodi do pretvaranja revolucionarne discipline u činovničku poslušnost te opadanja udjela radnika i omladine u članstvu partije. Međutim, istovremeno se događaju duboke i brze promjene u klasnoj strukturi, a posebno se uvođenjem samoupravljanja mijenja fizionomija radničke klase. Sa samoupravljanjem klasa počinje ponovo sama da djeluje kao subjekt političke akcije. To sve stvara potrebu i pretpostavku nove uloge Saveza komunista, novog odnosa odgovornosti avangarde prema klasi i stvaranja novog tipa komunističke partije.

Članak Ueljka Ulahovića »Savremeni uslovi borbe za socijalizam u svijetu, situacija u međunarodnom radničkom pokretu i značaj reorganizacije SKJ, novih pravaca i sadržaja njegovog razvitka« daje pregled međunarodnih odnosa u vrijeme vršenja reorganizacije SKJ i utjecaja koji preformuliranje uloge naše partije može da odigra na procese

u međunarodnom radničkom pokretu. Teko od pedesetih do šezdesetih godina, u radničkom pokretu osjeća se nedostatak teoretskog elementa. Programska kriza ne samo socijal-demokratskih nego i komunističkih partija koju su stvorili pragmatizan i dogmatizan sa svojom idejom o suvišnosti teorije, dovela je do onesposobljavanja pokreta i za stvarnu akciju. U vezi s time V. Vlahović podsjeća na Lenjinovu misao da »... Odsustvo teorije oduzima pravo na postojanje revolucionarnom pokretu i neizbježno ga osuđuje, prije ili kasnije, na politički krah«. U tom kontekstu reorganizacija Saveza komunista treba biti i revalorizacija značenja teorije, suprotstavljanje pragmatizmu i osjetljivosti na progresivnu kritičku misao. Do sada se komunistički pokret pretežno bavio izučavanjem kapitalističkog društva, dok su proturječnosti socijalističkog društva bile »ili prikrivane ili prećutkivane, ili jednostrano i idealistički objašnjavane«. Zaboravlja se da kritička analiza vlastitih slabosti, ističe V. Vlahović, može da predstavlja privlačnu snagu i za radnike razvijenih zemalja. Zato je i moguće izvući zaključak da borba za partiju novog tipa koja nastaje u uvjetima samoupravnog sistema izlazi iz okvira naših granica i ima utjecaja na daljnju afirmaciju ideja i prakse socijalizma u svijetu.

Miko Tripalo u prilogu »Društveno-privredna reforma i reorganizacija SKJ« objašnjava reorganizaciju Saveza komunista kao sastavni dio društveno-ekonomske reforme, koja u stvari predstavlja skup mjera koje omogućuju realizaciju koncepcije samoupravljačkog socijalizma u našoj zemlji. Autor daje pregled niza problema privredne reforme kojih rješenje predstavlja pretpostavku daljnjeg razvoja samoupravljanja i s time u vezi reformiranja uloge političke avangarde radničke klase. U vezi s time M. Tripalo ističe neadekvatnost termina »reorganizacija SKJ koji sugerira da se radi isključivo o organizacionim promjenama, a ne u prvom redu o reformi svijesti i o promijenjenoj ulozi partije. Rasprava o pojavi konkretne zavjereničke birokratske grupe na Četvrtom plenumu postavila je pitanje o stvarnom onemogućavanju birokratskih deformacija i u vezi s time o potrebi demokratske transformacije kla-

sične političke partije koja vlada u ime klase u političku organizaciju koja djeluje unutar klase kao faktor prilagođen zahtjevima razvitka samoupravnog sistema. Međutim, to ne znači da nova uloga avangarde ne predstavlja i njeno djelovanje kao akciono sposobne političke organizacije. Radi razbijanja birokratskih tendencija i frakcionaško-grupaškog djelovanja M. Tripalo se zalaže za veću demokratičnost procesa donošenja odluka u Savezu komunista, koja ne znači da se ne respektira funkcioniranje principa demokratskog centralizma.

Napis *Ljubisava Markovića* »Prevazi- laženje etatizma u ekonomskom siste- mu« bavi se kritikom iluzija o postojan- ju ekonomskih kriterija i ekonomskoj efikasnosti etatistički vodene privrede. Etatizam dopušta izvjesnu elastičnost i može da dozvoli uvođenje radničkog samoupravljanja, ističe autor, sve dok dalji razvoj samoupravljanja ne poka- zuje tendencije prevazilaženja okvira proste reprodukcije. Kada na dnevni red dolazi pitanje raspolaganja viškom vrijednosti i u vezi s time uspostavlja- nje robno-novčanih odnosa na nivou društvene reprodukcije javlja se teoret- ski i politički otpor. Kada zakon vrijed- nosti treba da djeluje kao kriterij koji određuje društveni karakter rada etati- zam gubi ne samo mogućnost da on od- ređuje društvenu opravdanost rada ne- go i disponiranje viškom vrijednosti. Upravo zato otklanjanje etatizma u pri- vrednom sistemu nije samo zahtjev za ekonomskom efikasnošću već i pretpo- stavka razvijanja samoupravljanja u kojem sam radnik određuje granice po- trebnog rada i viška rada, veze u pri- vrednoj sferi kao i njeno povezivanje s nematerijalnom produkcijom.

Članak *Krste Crvenkovskog* »Demo- kratizacija društva i demokratizacija SKJ« ističe da je demokratizacija čita- vog društva cilj socijalizma, a demo- kratizacija Saveza komunista sredstvo za njegovo obezbjeđenje. Polazeći od činjenice da i socijalizam uopće, naše društvo i partija imaju malene demo- kratske tradicije, on se zalaže za pono- vnu demokratsku preformulaciju prin- cipa demokratskog centralizma, uvode- denje institucije ostavke, slobodnog i kulturnog dijaloga unutar SKJ. Na kra- ju K. Crvenkovski upozorava na protu- rječnost savremene uloge partije. Ona može da se utopi u klasi i da izgubi svoj karakter političke avangarde ili da se

izdvoji iz klase kao osamostaljena biro- kratska snaga iznad društva. Mogućnost pronalaženja najboljih rješenja autor vidi u dominaciji neposrednih proizvo- dača unutar partije kao i u demokrati- zaciji njenog unutrašnjeg života.

Latinka Perović u zanimljivom prilo- gu »O demokratskom centralizmu u SKJ« želi da raspravi pitanje sadržaja toga principa u sadašnjim uvjetima i brani tezu da načelo demokratskog cen- tralizma ostaje sve dok Savez komunista bude djelovao kao politička organiza- cija, samo se radi o tome šta on podra- zumijeva i na koji se način uspostavlja i realizira jedinstvena partijska politi- ka. Pod naslovom »Revolucionarni pre- obražaj SKJ – sastavni deo društvenih promena« uvršteni su odgovori *Dobri- voja Radosavljevića* na pitanja o nizu problema realizacije nove uloge Saveza komunista. U napisu *Milentija Popovi- ća* »Neposredna socijalistička demokra- tija, samoupravljanje i SKJ« preneseni su njegovo izlaganje i odgovori na pi- tanja slušalaca seminara o mnogobroj- nim teoretskim i konkretnim problemima našeg privrednog i političkog raz- vitka. *Vida Tomšić* piše na temu »Oдно- si između SKJ i SSRNJ i drugih dru- štveno-političkih organizacija«, a izla- ganje *Najdana Pašića* nosi naslov »Društveno-politički sistem i SKJ«.

Ako želimo da zbog ograničenosti prostora samo registramo ostale prilo- ge zbornika (što ne predstavlja elemen- tat vrednovanja njihove zanimljivosti ili kvalitete), onda treba spomenuti da *Stane Kavčić* piše o idejnoj fizionomiji SKJ, *Radoslav Ratković* o misaonom stvaralaštvu i SKJ, *Kiro Hadži Uasilev* o relaciji nacionalni problem-Savez komunista, *Cvetin Mijatović* o principima, oblicima i metodi djelovanja SKJ u savremenim uslovima, *Budislav Šoškić* o suštini neposrednih organizacionih promjena u SK, a *Slavko Milosavljević* o problemima unutrašnje demokratiza- cije odnosa u Savezu komunista.

Na kraju potrebno je reći da su u zbornik uvršteni i odgovori *Edvarda Kardelja* na pitanja slušalaca seminara o odnosu političkog sistema i SKJ, ulo- zi skupština, izgradnji komunalnog sis- tema i sl. Poseban prilog knjige pred- stavlja Nacrt teza o daljem razvoju i reorganizaciji SKJ.

Veoma je teško upuštati se u ocjenji- vanje jednog zbornika tekstova tako ši- rokog kolektiva autora, ali to ne znači da nije potrebno upozoriti čitaoca da se

u slučaju knjige »Aktuelni problemi reorganizacije i daljeg razvoja SKJ« radi o jednoj, u poplavi veoma površnih napisa na tu temu, višestruko zanimljivoj publikaciji. Ona je pristupačna i prosječnom čitaocu, a istovremeno nije nezanimljiva i za one koji se profesionalno bave izučavanjem političkih odnosa, jer se u prilogima naših poznatih političkih i naučnih radnika može naći ne samo informacija o osnovnim problemima reorganizacije, nego i presjek stanja diskusija koje se već duže vrijeme vode o novoj ulozi Saveza komunista u uvjetima društvenog samoupravljanja.

Branko Caratan

J. DUMAZEDIER et

A. RIPERT:

»LE LOISIR ET LA VILLE -
TEME 1: »LOISIR ET
CULTURE«

Édition du Seuil, Paris, 1966. str. 398.

J. Dumazedier se već godinama sistematski i znanlački bavi problemima slobodnog vremena pa možemo reći da je, na tom području, jedan od vodećih francuskih sociologa. Slobodnim vremenom se počeo baviti početkom pedesetih godina. 1954. u Francuskoj enciklopediji objavljuje prilog »Les loisirs dans la vie quotidienne« napisan u zajednici sa G. Friedmannom. Zatim slijedi niz radova iz domene sociologije kulture i posebno slobodnog vremena. 1962. god. pojavljuje se njegova knjiga »Vers une civilisation du loisir?«, značajan doprinos sociologiji slobodnog vremena.

Za Dumazediera je polazna i završna tačka objektivna činjenica, stoga se koristi raznolikim metodama sociološkog ispitivanja da bi što egzaktnije provjerio određenu društvenu pojavu. Gotovo da u njega nema hipoteze. On markira samo područje ispitivanja, ograničava se na određenu sociološku činjenicu da bi nakon toga s krajnjim oprezom stvarao zaključke, nikada se ne udaljujući od prikupljenih podataka. Dumazedier je egzaktn i istovremeno

skeptičan. Pripada onoj grupi istraživača koji uporno i sistematski raščlanjuju, nastojeći eksperimentalnim putem doći do sigurnih i provjerenih podataka. On se ustručava da govori i zaključuje o onome što ne može »čvrsto« dokazati.

Najnoviji rad »Loisir et culture« napisan u suradnji s A. Ripertom upravo je rezultat takvih stavova. Ova knjiga predstavlja obradu osmogodišnjeg ispitivanja slobodnog vremena i kulturnog fenomena u francuskom gradu Annecyju. Poticaj za ovaj istraživački posao bio je rad američkog antropologa Warnera i njegovih suradnika koji su proučavali društvene klase američke zajednice, prateći sve mijene u jednom tipičnom američkom gradu, pa su ga i nazvali »Yankee City«. To je istraživanje trajalo dvadeset godina (1933-1953) a prvi rezultati objavljeni su nakon osmogodišnjeg ispitivanja. Međutim, Dumazedierov i Ripertov historijsko-empirijski postupak identičan je Warneru samo po tome što su i oni izabrali grad koji najbolje reprezentira suvremenu francusku civilizaciju i što su objavili svoje prve istraživačke rezultate nakon osam godina. Predmet istraživanja - a samim tim i metodološki postupci - različiti su. Dumazedier i Ripert ograničavaju se na studij »kulturne strukture slobodnog vremena u odnosu prema društvenoj strukturi jednoga grada«, ali su svoja iskustva nastojali i teorijski uopćiti.

Annecy ima 45000 stanovnika. Tipičan je industrijski grad, jedan od najdinamičnijih industrijskih centara Francuske. U njemu se razvija proizvodnja koja je perspektivna, stanovništvo se naglo povećava i ima priličan broj doseljenika iz raznih francuskih pokrajina: u posljednjih pedesetak godina grad se gotovo podvostručio. Po izgradnji stanova, broju kupljenih automobila, povećanju broja učenika itd. nalazi se pri vrhu ljestvice. Potrošnja je npr. u Annecyju od 1950-59. povećana za 49 posto, što omogućuje raznolikije korištenje slobodnim vremenom. Od 1957. povećava se zanimanje za razne slobodne aktivnosti; posebno se nagli razvitak bilježi od 1960. Dakle, samo istraživanje je započeto u pravi čas, 1957. a Annecy je pružio mogućnost, kako kažu autori, da se sagleda kakva će biti »civilizacija slobodnog vremena«, i to na »francuski način«.

Dumazedierova ekipa pronašla je suradnike u samom Annecyju, tako da je istraživanje postalo svojevrсна samo-

analiza. Ispitivači su prošli određene kurseve i pokazalo se da je to bio zaista najbolji način da se provede tako dugoročan empirijski posao. Autori su puni hvale prema tim suradnicima i tvrde da su upravo oni, koji tu žive i osjećaju svoju sredinu, bili u stanju da izvrše tako kompleksan posao.

Istraživanje je imalo dva cilja, prvo, da ispita kulturni sadržaj slobodnog vremena i, drugo, odnos slobodno vrijeme – društvo. Prvi je problem obraden u ovoj knjizi, dok će drugi, relacija slobodnog vremena prema radu, produktivnosti, sindikalnom pokretu itd. biti sadržaj drugog sveska ovog zamašnog empirijskog rada, kojem je zajednički naslov »Slobodno vrijeme i grad«.

Kad govore o kulturi, autori spomene knjižice misle na kulturu masa. Za njih je to pojava suvremene civilizacije, i to, da se odmah istakne, pozitivna pojava, kojoj pridaju veliko značenje. Masovno primanje kulturnih dobara, stvarni kulturni život odvija se upravo u slobodnom vremenu, tako da je pružavanje slobodnog vremena dobrim dijelom i istraživanje kulturnog života, odnosa društva prema kulturnim vrijednostima. Autori odbacuju tvrdnju da u kulturnom životu nema razvitka, no razvitat se treba sagledati uzimajući u obzir cjelokupnost kulturnog tijeka, što znači da pojedinačnosti ne smijemo uopćavati i proglašavati ih sveukupnošću. Autori veoma oprezno sumiraju rezultate empirijskog postupka i dolaze do zaključka da je upravo u naše vrijeme izrasla pojava koju mi nazivamo demokratizacijom kulture.

U ovoj knjizi susrećemo poznato nam Dumazedierovo određenje slobodnog vremena, koje je, za njega, negacija svih drugih obaveza; oslobođenje od rada, porodičnih, društvenih, građanskih, religioznih i drugih obaveza. Vrijeme je to u kojem se čovjek može posvetiti aktivnostima po svom vlastitom izboru, po svojjoj volji. Na taj način stvara se neka »vremenska oaza« u kojoj suvremeni čovjek može sebe potvrditi, može u stvari sebe i otkriti. O toj dihotomiji čovjekova vremena već smo jednom pisali i ustvrdili da je ovakvo dijeljenje neuspio pokušaj da se riješe dileme suvremenog kapitalističkog i uopće tehnokratskog svijeta gdje bi slobodno vrijeme trebalo biti rješenje za otuđeni rad, za ostvarenje čovjeka visoko-industrijskog društva. Moramo naglasiti da u ovoj knjizi nalazimo done-

kle korigiranu Dumazedierovu prvotnu poziciju, no ona u suštini ostaje ista, bez obzira na to što se uočavaju aktivnosti koje napola pripadaju slobodnom vremenu, a upola su obaveza, kao što je to stručno usavršavanje i dr. Uočavamo dapače čvrstu povezanost – što Dumazedier nije nikad negirao, već, dapače, naglašavao – slobodnog vremena s cjelokupnim društvenim kretanjem, međutim smisao društvenog napretka vidi se samo u tome da se što više proširi tzv. slobodno vrijeme. To mehaničko razdvajanje čovjekova bitka rezultat je, čini se, tehnokratskog mentaliteta, po kom je moguće traumu industrijskog rada i ostalih obaveza razriješiti na taj način što će se stvoriti vremenski blok relaksacije i zaborava, vrijeme »oterećivanja«, što bi na kraju postalo terapijsko sredstvo za suvremenog industrijskog čovjeka.

Međutim, značenje ovoga rada nije u postavljanju nove koncepcije slobodnog vremena, sagledavanju novih dimenzija koje nameće taj društveni fenomen, već u mnogostranom i mnogostrukom empirijskom istraživanju koje nam otkriva nove činjenice, ponekad naslućene, no ovdje statistički dokazane i predočene. Dumazedier i Ripert pokazuju da su u toj domeni sociološkog rada gotovo neiscrpni. Uvijek znatiželjni i otvoreni prema novim problemima ne zadovoljavaju se samo s praktičnim sociološko-istraživačkim poslom, već nastoje svoje istraživanje i teorijski fundirati. Ne prestano traže nove aspekte i prepuštaju se iznenađenjima koje donosi samo istraživanje. Ne zatvaraju se u već stvorene koncepte, uporno ih provodeći, bez obzira na novine koje im se javljaju u toku rada. Gotovo opterećeni objektivnošću, izbjegavajući svaki »subjektivizam«, nastoje doći do što »čistijih« rezultata, do što »realnije« slike, ne podliježući nikakvim »političkim« ili »ideološkim« sugestijama. Usredotočeni na društvenu činjenicu nastoje je oljuštiti bez ikakve »predrasude«, koja bi ih mogla odvesti s pravog puta empirijskog traganja. Otuda i njihova skeptičnost prema svakom istrčavanju, svakoj odlučnijoj hipotezi, koja bi se temeljila više na teorijskom, nego na praktičnom raščlanjivanju nekog aspekta slobodnog vremena. Ta njihova pozicija svakako je korisna za konkretan ispitivački rad i zahvalna za sumiranje prikupljenih rezultata, no istovremeno ih sprečava da se upuste u šire raščlanjivanje.

Uostalom, nije li pretjerano toliko tražiti od nekoga koji je već učinio značajan i veoma koristan posao? Ali, kao što je to uvijek neophodno, treba sagledati, koliko je više moguće, granice jednog traženja; ono što smo dobili i pozicije od kojih bi trebalo nastaviti da se dođe do novih spoznaja.

Kritičan odnos prema objektu istraživanja nametnuo je autorima i kritičnost prema vlastitom postupku. Oni uvijek tačno navode odakle je preuzet neki podatak i iscrpno opisuju metode kojima su se služili. Nema patvorenosti, ne žele sakriti svoj postupak, mistificirati svoj rad, eventualno ušćariti na kakvoj nedorečenosti, kao što se ponekad čini kad se osjeti nemoć da se ide do kraja. Knjiga »Loisir et culture« pored konkretnih rezultata što ih iscrpno i objektivno prezentira, dragocjen je priručnik za svakog sociologa, posebno istraživača slobodnog vremena. Na kraju knjige iscrpno je izložen način na koji je ispitivanje provedeno. Iznosi se jasno način empirijskog postupka, prezentiraju se sve premise, navode se svi postupci. No, nijedna se premissa ne postavlja, dok se ne pretresu sve mogućnosti, dok se ne konfrontiraju dosadašnji rezultati. Tako se, npr. u odjeljku o klasifikaciji aktivnosti u slobodnom vremenu najprije razmatraju postojeći rezultati. Iznosi se Lyndova i Ahtikova klasifikacija, pa se navode Havighurstove postavke u ispitivanju slobodnog vremena u Kansas Cityju, te se tome konfrontiraju Footerovi i Cotterellovi stavovi, koji se donekle približavaju zapažanjima autora knjige, zatim se navodi tipologija Kaplana da bi na kraju predstavili svoju klasifikaciju. Prema Dumazedieru i Ripertovoj slobodno vrijeme se može raščlaniti na pet aktivnosti, fizička kultura (tjelesne aktivnosti), ručni rad, umjetničke, intelektualne i društvene aktivnosti. Upravo je po ovoj klasifikaciji i strukturirana knjiga »Loisir et culture«.

✓ Svakoj aktivnosti posvećeno je po jedno poglavlje. Naravno, pitanje je da li je sama klasifikacija najsretnija. Možda bi se prve dvije grupe mogle svrstati pod rekreaciju, jer one zaista služe da bi se obnovile i razvile psihofizičke čovjekove moći, dok druge dvije, umjetnička i intelektualna aktivnost (interes) mogle bi se svesti na kulturnu aktivnost, ali ne bi ih trebalo suviše razdvajati, jer se te dvije orijentacije međusobno vrlo često prožimaju. Društveni interes zaista predstavlja samostalnu

cjelinu; to su u stvari mnogoliki vidovi čovjekova odnosa prema društvu. I tako dok bi dvije prve grupe, rekreacija i kulturni interes, bile individualni aspekt slobodnog vremena, dotle bi treća grupa obuhvaćala sve načine kojima se pojedinac vezuje s društvom, postaje njegova jedinica. Osim toga, čini se, autori su stavili prejak naglasak na fizičku kulturu (tjelesne aktivnosti) i ručni rad, svjesni možda sve snažnijeg prodora tržišnog duha u sve domene suvremenog svijeta. Osipanje društvenog pojma, privatizacije života, suvremeni tehnološki proces otuduju ličnost od općega, odvajaju ga u zasebne porodične cjeline, maksimalno ga iscrpljuju i slobodno vrijeme se uglavnom svodi na rekreaciju, mogućnost zaborava ili relaksaciju. Tako neriješena društvena situacija, položaj čovjeka u općem društvenom kretanju i još više – pomanjkanje stvarne perspektive navode mnoge suvremene sociologe da traže izlaz u nekoj budućoj civilizaciji slobodnog vremena. Cilj je samo da se što više smanji obavezni rad dok se gotovo i ne pretpostavlja temeljito mijenjanje društvenih odnosa. Upravo iz ovakvog gledanja proizlazi i precjenjivanje značenja svih mogućih vidova rekreacije. Ali, ako se proučava sadašnje stanje, tada su te aktivnosti dominantne, jer čovjek industrijskog društva istrošen mehaniziranim radom i osamljen u svijetu postvarenih vrijednosti, dobar dio svog slobodnog vremena i provodi u rekreaciji, obnavljanju svoje psiho-fizičke energije, što, uostalom, pokazuje i ova knjiga.

✓ U prvoj glavi, fizičke (tjelesne) aktivnosti, obuhvaćen je široki dijapazon tih aktivnosti – od šetnje, izleta, preko automobilizma do praćenja sportskih priredaba. Ispitivanje pokazuje da se povećava zanimanje za šetnje i izlete, posebno od kada je povećan broj automobila. Pokazuje se, npr., što je i razumljivo, da radnici više vole kraće šetnje dok stručni kadar preferira duže izlete. Isto tako se i manje radnika bavi sportom. Autori ne nalaze da se ispoljava nejednakost u korištenju raznih mogućnosti fizičkih aktivnosti. Osjeća se, po njima, malo zaostajanje radničkog sloja, no ono nije suviše izrazito. Oni to više pripisuju ukusu nego mogućnostima. Nije li, možda, to ipak pre-smion zaključak?

povećava broj klubova, plimataškin, skijaških i dr. Naglo je porastao i broj sportskih gledalaca, i to u svim kategorijama. Posebno su proučavali koliko se prate pojedini sportski događaji na radiju i televiziji i utvrdili su, što se moglo očekivati, da se broj slušalaca i gledalaca uvelike povećao. Interes za »fizičke aktivnosti«, kada se sve sumira, zaista je naglo porastao što je za autore neobično značajan fenomen naše civilizacije, jer pokazuje da čovjek ponovo stupa u »čvršći« kontakt s prirodom koji nazivaju neoromantičnom žudnjom za prirodom. Reakcija je to na svakodnevni rad i želja, posebno što se tiče sportskih igara, da se čovjek podredi jednom novom životnom redu, da sudjeluje u organizaciji aktivnosti u pojedinim klubovima. Zaista autori imaju pravo tvrdeći da je proširenje fizičkih aktivnosti neobično značajno, no isto tako bi bilo veoma važno ispitati tačne relacije pojedinca i društva, naime koliko neke sportske aktivnosti pridonose društvenoj integraciji, stvarnom društvenom prosperitetu.

Posebno poglavlje posvećeno je tzv. »praktičnim interesima«, vrtlarstvu i ručnom radu. Sklonost prema ovim aktivnostima uglavnom se može podijeliti na dvije grupe: one koji se bave sitnim kućnim poslovima, popravcima te vrtlarstvom ponajviše zbog potrebe, i one koji to čine iz pukog zadovoljstva. Međutim, u prvom slučaju ne bi se moglo govoriti o slobodnom vremenu, budući da se radi o potrebi, o izvjesnoj prisili, zato možda i uvode termin »poluslobodno vrijeme«, tj. ono vrijeme kada se ispunjava određena obaveza, ali je to ujedno i rasonoda, zadovoljstvo. Gotovo 40 posto ispitanih odgovorilo je da im je »ručni rad«, poslovi u i oko kuće, nužda, no istima to je i određena relaksacija od obaveznog rada u tvornici ili drugdje.

Najinteresantnije je treće poglavlje u kojem se obraduje odnos annecyjevске sredine prema umjetničkim vrijednostima. To je najopsežniji dio knjige i vidi se na prvi pogled, da su istraživači usmjerili svoja ispitivanja ponajviše na umjetničke sadržaje slobodnog vremena. Rezultati su grupirani s obzirom na umjetnička područja. Kao i kod ostalih pojava u slobodnom vremenu, odnos prema umjetničkim manifestacijama promatra se dijahronijski i sin-

totalu, izoštrila svoje estetske kriterije. Prije rata su, na primjer, cvale raznovrsne zabavne priredbe, dok su kazališne predstave bile rijetke. Publika je bila sklona lakoj rasonodi, što, na žalost, ni u naše vrijeme nije iščezlo, ali su, za razliku, od nekada teatarske manifestacije u Annecyju češće i posjećenije. To je svakako značajan pokazatelj o kulturnom nivou te sredine. Slično je i s koncertima ozbiljne muzike, a neprestano se popravlja i filmski repertoar. Čini se, barem prema navedenim podacima, da film postaje sve više umjetnički doživljaj, dakle sredstvo za spoznavanje svijeta, a njegova divertismanska uloga, ponešto se potiskuje. Kad se gleda omjer estetskih vrijednih filmskih ostvarenja prema lakim, zabavljačkim uočava se da je odnos poboljšan. Prije rata je bilo samo 11 posto dobrih filmova, 1954. porastao je taj broj na 31 posto da bi deset godina kasnije dosegao 47 posto, gotovo polovinu repertoara u annecyjevskim kinematografima. Brojke, dalje, pokazuju ono što se moglo i pretpostaviti da radnici slabije posjećuju kazalište nego stručni kadar, što pokazuje staru istinu da ravnopravnost zagaranitirana zakonom još uvijek ne znači jednake ili barem podjednake mogućnosti da se primaju umjetničke vrijednosti, odnosno da se sudjeluje u kulturnom životu.

Mnogo se naglašava važnost radija, posebno njegova funkcija u širenju kulturnih vrijednosti. Mnogi slušači ulaze u muzičku riznicu upravo koristeći radio kao sredstvo.

Posebno je poučan primjer, kako je u Annecyju porastao interes za knjigu čemu su naročito pridonijele javne biblioteke koje su 1960. reorganizirane, naglo povećale svoje knjižne fondove. Naravno da je i jeftina knjiga odigrala značajnu ulogu kad je prije 15 godina preplavila francusko knjižarsko tržište. Dalje se uvelike proširio i broj tvorničkih knjižnica što je također utjecalo na to da knjiga postane pristupačnija. Posebno je analiziran odnos prema vrsti literature, čak je veoma studiozno razrađeno koliko naslovna stranica odlučuje u kupnji knjige. Zanimljivo je da u kućnim bibliotekama ipak dominira vrijedna književnost. Obično je 50 posto knjiga klasične literature, dok je 20 posto iz kriminalističkog žanra. U tome

nema razlike između nekvalificiranih i visokokvalificiranih, Razlike koje su zapažene u odnosu prema kazalištu ili muzičkom životu kod knjiga ne postoje.

I za likovne umjetnosti porastao je interes. Zanimljivo je ispitivanje estetskih kriterija koje je provela Dumazierova ekipa. Pokazalo se da publika ne odbacuje suvremena likovna ostvarenja, već je rezervirana prema nefigurativnom, a često preferira upravo figurativna ostvarenja našega stoljeća.

Zaključujući ovo poglavlje autori tvrde da možemo biti umjereno optimistički. Kažu da optimizmu ima mjesta zato što se pokazalo da masa medija ne smanjuje, kako se to obično mislilo, kulturni angažman. Dapače, oni pridonose širenju kulturnih vrijednosti, no pored svega treba ipak biti suzdržan u optimizmu zato što kulturna dobra prima samo polovica stanovništva, a razlike u kulturnom životu između pojedinih društvenih slojeva daleko su veće nego što bi smjele biti.

U četvrtom poglavlju autori analiziraju »intelektualne interese«; to je uglavnom odnos prema štampi i ostalim sredstvima difuzije. U zadnjem poglavlju obrađeni su tzv. »društveni interesi«.

I na kraju postavlja se pitanje fragmentarnosti i cjelovitosti ovog rada. Takva zamjerka se ne može osporiti ali je isto tako neoporno da se Dumazierova ekipa uputila u dosad neistražena područja, pokušavajući što kompleksnije zahvatiti probleme slobodnog vremena. U empirijskog radu uvijek, pored očiglednosti rezultata, postoji niz još neriješenih pitanja. Želimo li egzaktno proučiti jednu društvenu pojavu, moramo je mnogostruko raščlaniti. Autori knjige odabrali su neke aspekte zadanog problema i u mnogo čemu bili jednostrani. No istovremeno oni su mnoga »bijela« područja uspjeli iscrutati. Njihov rad je pokazao mogućnosti i granice ispitivanja slobodnog vremena. Jasno, da ovakvo ispitivanje nema smisla na isti način ponoviti, bilo bi potrebno razraditi daleko kompleksniji program da bi se dobili čvršći rezultati. Dakle, Dumazierova ekipa uspjela je određene fenomene otkriti i usjeti puteve kojima drugi mogu kročiti. U tome je njeno značenje i vrijednost a nama poduka za sistematičnije proučavanje kulturnih pojava i uopće aktivnosti izvan tzv. »radnog vremena«.

Tena Martinić

DR DUŠAN ČOBELJIĆ:

PLANIRANJE NARODNE PRIVREDE

»Rad«, Beograd, 1967, str. 423

Planiranje, kao posebna grana ekonomskih nauka koja je tijesno povezana s nizom drugih ekonomskih disciplina (osobito s političkom ekonomijom, ekonomskom politikom, političkom geografijom i ekonometrijom), zauzima posljednjih godina sve istaknutije mjesto u suvremenoj marksističkoj i gradanskoj ekonomskoj literaturi. Razlozi tome su višestruki, pa bismo izdvojili dva naoko protivrječna koji nam se logički nameću ocjenjujući Čobeljićevu knjigu. Praksa ekonomskog razvitka u SSSR-u i u većini ostalih socijalističkih zemalja sve više prisiljava teoriju na potpunije uvažavanje zakona vrijednosti u funkciji objektivne granice totalnog planiranja, to jest na sagledavanje nemogućnosti planske *ex ante* razmjerne raspodjele društvenog fonda rada u svim detaljima. Sa druge strane, sistemi indikativnog planiranja u kapitalističkim zemljama pokazuju se nedovoljno efikasnim u planiranju postavljenih planskih ciljeva (planiranih stopa rasta, pune zaposlenosti i sl.) bez direktne ili rafinirane prisile osnovnih proizvođačkih čelija da vode računa o varijantama ekonomskog izbora optimalnim sa gledišta čitave nacionalne privrede – problemu koji se sve oštrije postavlja i u našem modelu privrede s obzirom na sve veću autonomnost poduzeća u donošenju ekonomskih odluka. Uporedo s tim razlozima, problem međunarodnog ekonomskog povezivanja »novi« je i ne manje složeni faktor koji podstiče na precipitivanje postojećih i traženje novih rješenja u planskoj organizaciji i rukovođenju privredom.

Knjiga D. Čobeljića ima za cilj da izloži »osnovne teorijske, organizacione i metodološke probleme koji su konkretizovani nacionalnim iskustvima zemalja koje su u tu svrhu odabrane« (Predgovor, str. V) s osobitim osvrtom na problem planiranja u Jugoslaviji. Iako je djelo zamišljeno kao udžbenik i prvenstveno namijenjeno studentima, treba reći da je ono više nego udžbenik

jer je u nizu gledišta koje autor zastupa i brani vrijedan prilog teoriji i praksi suvremenog planiranja. To se ne odnosi toliko na Čobeljčeva razmatranja organizacionih i metodoloških problema planiranja, problema koji, kako znamo iz naše prakse planiranja s neuobičajenim procentima promašaja, nisu za potcjenjivanje. Autor se u razmatranju tih problema uglavnom ograničava na prikaz rješenja u zemljama s bogatijim iskustvom u planiranju, pa nam se »Uvodna razmatranja o planiranju narodne privrede« čine u teorijskom i praktičnom pogledu najinteresantnijim poglavljem za sve one kojima je knjiga namijenjena. Naime, Čobeljčić u tom poglavlju iznosi vlastita u mnogo čemu originalna gledišta na osnovne teorijske probleme privrednog planiranja. »U traženju rešenja za najvažnije probleme koji se izlažu u udžbeniku – definira autor svoj pristup temi – veća pažnja je posvećena problemu izbora, radi pronalaženja optimalnijih rješenja, i problemu sinteze pojedinačnih planova, u smislu stvaranja jedinstvenog nacionalnog plana i obezbeđenja srazmernog razvoja privrede. Smatramo da ti problemi dominiraju u teoriji i praksi planiranja« (Predgovor, str. VI).

Autor konzekventno razrađuje ta dva problema ne samo u »Uvodnim razmatranjima...«, već i u ostalim poglavljima knjige koja nosi naslove: »Sistem kapitalističkog planiranja«, »Opšta obeležja socijalističkog sistema planiranja«, »Planiranje narodne privrede u SSSR-u«, »Planiranje narodne privrede u Jugoslaviji« i »Period globalnog (društvenog) planiranja«.

Budući da su u središtu Čobeljčeve pažnje spomenuta dva najvažnija aspekta svakog planiranja koje pretendira na naučnost i egzaktnost u smislu optimalne raspodjele društvenog fonda rada, o opravdanosti ovakve ili onakve sistematizacije materije gotovo je suvišno raspravljati. Naime, pod planiranjem u najširem smislu te riječi podrazumijevamo samo čovjeku svojstvenu osobinu svjesnog predviđanja rezultata svoje ekonomske aktivnosti. Moderno planiranje, međutim, vuče svoje porijeklo iz dvaju izvora: marksističke teorije reprodukcije u modelu razvijene robne proizvodnje i prakse privrednog planiranja u SSSR-u, te iz teorijski osmišljenih mjera sistematskog »nadziranja« tržišta u SAD i drugim kapitalističkim zemljama. Poseban prikaz ovih dvaju

izvora i sistema planiranja je logičan a štoviše i nužan ako se žele objasniti očigledne tendencije njihova približavanja kako u smislu primjenjivosti istih (kvantitativnih) metoda analize, tako i u smislu postavljanja istih ili sličnih ciljeva (uravnoteženog razvoja privrede, postizanja pune zaposlenosti etc.).

Pri razmatranju centralnog pitanja odnosa plana prema tržištu i cijenama, Čobeljčić se jasno određuje prema pristašama teorije koja negira zakon vrijednosti u njegovoj suštini, jer mu odriču ulogu zakona razmjerne raspodjele društvenog rada u socijalizmu i tu ulogu pripisuju planu. Spomenuta teorija, kritizirana svojevremeno od strane Buharina i Lenjina kao utopija koja pogoduje krajnjem voluntarizmu u ekonomskoj politici, ima i danas vrlo velik broj pristaša među »marksističkim« ekonomistima i filozofima koji u empirijskoj činjenici robnosti socijalističke privrede automatski vide nešto što je »tude« teoriji socijalizma, tj. dispraksiju kao negativnu i antisocijalističku praksu. Da su robno-novčani odnosi u tome pogledu *neutralni* faktor ako se osigura odgovarajuća socijalizacija potrošnje u sekundarnoj raspodjeli, danas je nejasno još samo onim marksistima koji ne razumiju Marxovu radnu teoriju vrijednosti i dimenzije zakona vrijednosti u ulozu zakona razmjerne raspodjele društvenog rada. Osvrnimo se поближе na to važno pitanje kojemu Čobeljčić u svojoj knjizi pristupa originalno i u osnovi ispravno.

Marxova koncepcija organizacije socijalističkog gospodarskog sustava, tvrdi Čobeljčić, u stvari se temelji upravo na njegovom poimanju vrijednosti i zakona vrijednosti kao objektivne granice planiranju. Naime, Marx u *Kritici gotskog programa* govori o »nižoj fazi komunističkog društva«¹ koje u svakom pogledu – ekonomskom, moralnom etc. – nosi tragove društva iz kojeg je poniklo. Iako, kao što smo u navedenom članku prvi utvrdili, nije riječ o socijalizmu ili prelaznom društvu već o komunističkoj zajednici s općom obavezom privredno proizvodnog rada – Marx izričito ističe važenje *istih* pravila koji reguliraju razmjenu roba, »ukoliko je to razmjena jednakih vrijednosti«. Čobeljčić smatra da se u Marxovoj skici

¹ v. moj članak »Raspodjela prema radu – jedinstveni ili jedan od oblika raspodjele u socijalizmu.« »Naše teme« 6/1964.

raspodjele u socijalizmu (komunizmu) realizacija vrši posredstvom tržišta (v. str. 28), ali je od male važnosti za njegovo shvaćanje odnosa plana prema tržištu i cijenama ako se zna da »čuvana vrijednost« nije ništa drugo do zaobilazan način izražavanja količine društveno-potrebnog rada utrošenog u produkciji pojedinih dobara. Ono što je bitno u Čobeljicevoj koncepciji planiranja jest konstatacija da je »neophodno planirati vrednosnu raspodelu društvenog proizvoda«. Drugim riječima, čak i ako pretpostavimo naturalni model socijalističke privrede, »vrednost« nam ostaje u smislu zahtjeva za razmjernom raspodelom društvenog fonda rada, kao i za izračunavanje rasipanja tog rada. A to se, kao što znamo, u modelu centralističke planske privrede dešava isto tako zakonomjerno kao i u idealnom tržišnom modelu privrede iz jednostavnog razloga što čovjek ni sa najsvremenijom računskom tehnikom zasad nije u stanju u detalje *ex ante* predvidjeti dinamiku razvoja proizvodnje. »Možemo konstatovati – rezimira Čobeljic svoje shvaćanje o vječitoj »dilemi« je li zakon vrijednosti u funkciji zakona razmjerne raspodjele društvenog fonda rada objektivna granica planiranja ili stvar stoji obrnuto – da u socijalističkoj privredi ne postoji protivrečnost, već interfunkcionalnost između plana i tržišta. Moguće je i neophodno je – na takav zaključak nas upućuju teorijski i praktični argumenti – da se pomoću planiranja unapred sagledaju odnosi u privredi i na tržištu, da se usklađuje sistem cena i da on služi kao instrument upravljanja privredom. U povratnom dejstvu isto tako je neophodno da se na osnovu naknadno utvrđenog stanja tržišta i cena eventualno koriguju zadaci postavljeni planom« (str. 29).

U svjetlu činjenice da je socijalistički društveno-ekonomski sistem u svakom pogledu eklektički sistem u kojemu totalno planiranje (*ex ante* rukovođenje) privrede ostaje još uvijek prilično udaljen ideal, Čobeljic ocjenjuje i važno pitanje ekonomskog izbora. Autor se zalaže za ekonomski nairacionalne investicije o čemu najbolje prosuđuje tržišni mehanizam, te ispravno zaključuje »da će planiranje na višim stepenima svoga razvitka pružiti i druge mogućnosti ekonomske kalkulacije« (str. 31).

Čobeljicev prikaz metoda i organizacije privrednog planiranja u različitim

zemljama veoma je iscrpan. Organizacija i metode planiranja za autora su samo sredstvo i važne pretpostavke uspješnog rješavanja postavljenih ciljeva ekonomske politike. S tog gledišta i u situaciji kada nam podaci o ispunjenju naših planova (komunalnih i drugih) ukazuju da planiranje ponekad slični gatanje, problem discipline u kalkulaciji i trošenju sredstava za unaprijed određene objekte i namjene javlja se kao centralni organizacioni problem planiranja (nedopustivo je, npr., da se planirano povećanje učesća privrede u ukupnoj raspodjeli narodnog dohotka preko noći pretvara u smanjenje i sl.).

Na kraju treba reći da Čobeljic uspješno prezentira čitaocima tzv. tehničke probleme planiranja kao i političkoekonomske. Ipak, čini nam se da je ovaj drugi aspekt ponešto zanemaren (v. autorovo mišljenje da se klasična marksistička nauka bavila problemima društvenog sadržaja odnosa proizvodnje dok je predmet suvremene marksističke ekonomske nauke organizacija upravljanja privredom – str. 3). Istovremeno, Čobeljiceva knjiga upravo u tome odskade od drugih priručnika te vrste kod nas i ostalim socijalističkim zemljama koji nam po pravilu serviraju »socijalističke« varijante ekonomije blagostanja »svih« društvenih pripadnika (apstraktnih »radnih ljudi« etc.) ne ulazeći uopće u probleme planiranja ekonomskog položaja i perspektiva pojedinih slojeva heterogenog socijalističkog društva.

Ivo Brkličić

SLOBODAN BOSILJČIĆ:

OKTOBARSKA REVOLUCIJA 1917

Beograd, 1966.

Postalo je uobičajeno da se u povodu najznačajnijih datuma iz historije jugoslavenskog a i međunarodnog radničkog pokreta pored održavanja naučnih skupova, prigodnih svečanosti, sastanaka i razgovora neposrednih učesnika u tim događajima, potrebna pažnja posvećuje i štampanju naučnih, stručnih i publici-

stičkih radova. Tako je i u ovoj godini, u povodu 50-godišnjice oktobarske socijalističke revolucije – međunarodnog praznika radničke klase i svih progresivnih ljudi u svijetu, već dosada objavljen velik broj najčešće publicističkih priloga u kojima se pretežno tretira učešće Jugoslavena u oktobarskoj revoluciji kao i njen odjek u jugoslavenskim zemljama. Najveći dio tih napisa sadrži i mnogo novih dosad nepoznatih podataka i bit će bez svake sumnje od velike koristi svima onima koji se bave izučavanjem ovog dijela naše najnovije historije.

Jedan od takvih radova je i nedavno objavljena spomen-knjiga, album, publiciste Slobodana Bosiljčića pod naslovom Oktobarska revolucija 1917. Pisac ove knjige je već dobro poznat i širem krugu čitalačke publike po svojim brojnim, pretežno publicističkim radovima, iz historije jugoslavenskog radničkog pokreta, NOB-e i socijalističke revolucije, među kojima treba prije svega istaći Radnički pokret u Boru i okolini (1953), Moša Pijade (1952), Srbija u narodnooslobodilačkoj borbi – Istočna Srbija (1963), Drugo zasjedanje AVNOJA (1963), Udar na Jugoslaviju – 12 dana aprilskog rata 1941 (1964) i Kongresi naše Partije (1965).

U ovoj prvoj knjizi koja tretira pretežno probleme međunarodnog radničkog pokreta Bosiljčić je, koristeći se uglavnom do sada objavljenom najvažnijom literaturom o toj problematici kao i nekim manje poznatim ili nepoznatim podacima, uspio dati sintetizirani pregled ne samo revolucionarnih zbivanja u to vrijeme u Rusiji, već u dobro mjeri učešće i doprinos u njima i pripadnika drugih narodnosti među kojima naročito Jugoslavena kao i odjek tih zbivanja na evropskom kontinentu, posebno u jugoslavenskim zemljama.

Knjiga je pored predgovora koji je za ovo jubilarno izdanje napisao Rodoljub Čolaković podijeljena na pet poglavlja. U prvom pod naslovom: *Od buržoasko-demokratske ka socijalističkoj revoluciji februar–oktobar 1917* (16–86), uz kraći uvod u prilike u Rusiji u godinama uoči oktobarske revolucije 1917, pisac najprije ukratko ističe veoma teške političke, ekonomske i vojne prilike u zemlji te početak i razvitak, u pojedinim fazama, februarske buržoasko-demokratske devolucije. Usporedno s tim pisac analizira uzroke sve većeg nezadovoljstva širih slojeva naroda a poseb-

no radništva i siromašnog seljaštva sa vanjskom a posebno unutrašnjom politikom režima. S tim u vezi posebno su obrađeni: akcija Sovjeta radničkih i vojničkih deputata, povratak Lenjina u Rusiju, objavljivanje i velik odjek »aprilskih teza« naročito u redovima radničke klase; formiranje koalicione vlade i sve veće nezadovoljstvo boljševika vladavinom buržoazije; početak priprema za oružani ustanak; pobuna generala Krilova i početak opće nacionalne krize.

U poglavlju *Oktobarska socijalistička revolucija* (88–161) opisane su i dobro ilustrirane pripreme i tok revolucije. Pisac nas najprije informira o pojačanom revolucionarnom vrenju u zemlji i akcijama boljševika na čelu ustanka, u cilju rušenja postojećeg poretka te mjerama Privremene vlade da se ustanak spriječi i suzbije i uništi svaka aktivnost boljševika. U drugom temeljnom dijelu ovog poglavlja obrađen je početak ustanka u Petrogradu te u vezi s tim: proglas Petrogradskog Komiteta boljševika; tok ustanka, pobjeda i njegov odjek; zatim Drugi sveruski kongres i njegove odluke; neuspjeli pokušaj zavjere kontrarevolucionera te postepeno širenje ustanka i prihvaćanje vlasti Sovjeta u cijeloj Rusiji. Paralelno s tim opisane su također i prve mjere nove sovjetske vlasti naročito na uspostavljanju mira i izlaska Rusije iz rata kao i prve akcije nove vlasti na socijalističkom preobražaju zemlje.

Gradanski rat: interrevolucija i kontrarevolucija (1918–1920) (163–223), predstavlja temeljni jedan od najinteresantnijih poglavlja ove knjige u kojem nas pisac upozna pregledno i dokumentirano i u kratkim crtama s najvažnijim problemima tog razdoblja: uzrocima, tokom i neuspjehom vojne intervencije sila Antante protiv nove sovjetske države; političkim, ekonomskim, organizacionim i vojnim mjerama sovjetske vlasti nakon intervencije – protiv unutrašnjih i vanjskih neprijatelja. Nadalje opisuje također drugi neuspjeli pokušaj rušenja sovjetske vlasti od strane sila Antante i kontrarevolucionera; kao i proces jačanja i širenja sovjetske vlasti u svim dijelovima Rusije te definitivna pobjeda nad snagama reakcije.

U četvrtom poglavlju pod naslovom: *Početak mirne Socijalističke izgradnje (1921–1923)* (225–256) opisane su ukratko najvažnije mjere nove sovjetske vlasti na ekonomskom i političkom planu

u cilju učvršćenja tekovina revolucije; formiranje Saveza Sovjetskih Socijalističkih Republika te Lenjinov pogled na daljnji razvitak socijalističke misli.

Oktobarska revolucija, svet i jugoslavenske zemlje (224-296) je posljednje poglavlje ove knjige u kojem pisac najprije u kraćim crtama opisuje učesnike i doprinos pripadnika drugih narodnosti u oktobarskoj revoluciji zadržavajući se pri tom opširnije na učesnicima i doprinosu naših građana u revoluciji ilustrirajući to s nekim dosta novim činjeničnim podacima koji su dosada bili manje poznati našoj široj čitalačkoj publici. S tim u vezi dat je nešto opširniji fotodokumentirani prikaz vojnih i političkih ličnosti iz jugoslavenskih zemalja, koje su u oktobarskoj revoluciji zauzimale istaknuto mjesto. U nastavku ovog dijela također je dat i kraći prikaz odjeka oktobarske revalucije u pojedinim zemljama a posebno u Jugoslaviji gdje je uz ostalo i uslijed utjecaja tih zbivanja dolazilo češće do lokalnih pobuna u nekim manjim jedinicama i u pojedinim selima naročito na područjima bivše Austro-Ugarske. Na kraju ovog poglavlja dat je i kraći pregled raspadanja Druge internacionale i formiranja nove Treće komunističke internacionale.

U nastojanju da što jače i zornije prikaže ova zbivanja te da ih pored ostalog tako približi i široj čitalačkoj publici, pisac je najviše prostora u knjizi ustupio fotokopijama najvažnijih dokumenata i mnogobrojnim fotografijama koje pored vojnih i publicističkih zbivanja ilustriraju i najistaknutije ličnosti posebno ličnost vođe revolucije V. I. Lenjina kao i likove njegovih najbližih suradnika. Iako je raspolagao sa dosta oskudnim fondom fotodokumentacionog materijala pisac ne samo da ga je veoma dobro prilagodio tekstu već zahvaljujući njihovom dobrom izboru, kompoziciji i legendama one same veoma vjerno daju presjek revolucionarnih zbivanja u to vrijeme na evropskom kontinentu. Pored toga su veoma spretno i na prikladan način objavljeni u knjizi na nekoliko mjesta i citati nekih najvažnijih dokumenata o revoluciji kao i sjećanja pretežno neposrednih učesnika u tim događajima, što knjigu čini znatno interesantnijom i pristupačnijom.

Na kraju knjige objavljen je popis literature kojom se autor služio pri pisanju, kao i registar ličnih i geografskih imena što će zainteresiranima znat-

no olakšati brže i lakše snalaženje. Potrebno je također istaći da je knjiga većeg svečanog formata, luksuzno opremljena a pisana je veoma pregledno i popularno što je pored ostalog čini pristupačnijom u širem krugu čitalaca.

Mijo Klarić

BIROKRACIJA I TEHNO- KRACIJA I, II

Priredili:

dr V. Stanovčić i dr A. Stojanović
Sedma sila, Beograd, 1966.

Svrha ovog prikaza nije da se izlože koncepcije pojedinih autora donesenih u izboru, a niti da se uđe u kritičku analizu tih koncepcija. Za kritički stav prema raznim ovdje prezentiranim teorijama bila bi neophodna analiza birokratskog fenomena od formiranja prvih državnih organizacija, u teoriji još od Platona, a realno osvijetljenog i tretiranog od Marxa (s kojim izbor i počinje), a to prevazilazi okvire ovakvog napisa. Ako bi se to i izostavilo i odmah prišlo na kritičke ocjene pojedinih koncepcija i analiza, i to bi pored problematične korektnosti, još uvijek zahtijevalo suviše velik prostor. Jer izložiti samo koncepcije osamdesetak autora, koliko ih je u ovom izboru zastupljeno, pri čemu gotovo svaki sa različitim pristupom, ili bar analizirati različite sfere ili parcijalne pojave temeljnih fenomena iziskivalo bi isto toliko pojedinačnih kritičkih analiza. Isuviše je različitih i značajnih koncepcija ovdje predstavljeno, od analiza i koncepcija ekskluzivnih naučnih radnika do utjecajnih ideologa i velikih političkih imena (od Marxa, preko Bakunjina, Lenjina, Trockog, Staljina, Mao-Ce Tunga, M. Vebera, W. Millsa, Burnhama, Wienera do naših teoretičara). Zato se prikaz mora ograničiti na primjedbe i pitanja oko samog izbora.

Naslov već sam izaziva radoznalost, zbog aktualnosti obaju fenomena u naslovu za nas i za suvremeni svijet u cjelini, a zanimljiva je i sama relacija ovih dvaju fenomena. Ono što će čitaoca neupućenog u ovu problematiku odmah staviti u nedoumicu to je heterogenost

u određenju i poimanju kako birokracije tako i tehnokracije, koje varira ne samo s obzirom na pojedina znanstvena područja, aspekte analize tog fenomena (filozofskog, politološkog, sociološkog i socijal-psihološkog), već i od autora do autora. Budući da su toga bili svjesni i priređivači, oni su dali J. Đorđeviću da pomogne i u predgovoru da čitaocu stav, definiciju i orijentaciju, kroz analizu nekih važnih koncepcija. Međutim, uza svu dobru namjeru, pisac predgovora to nije uspio, pa je čitalac ostao prikraćen rezultata te dobre namjere i našao se pred teškoćom da se sam probija kroz sva ta različita poimanja i određenja unutar donesenih analiza i koncepcija. (Trebalo primijetiti, da je autor predgovora imao za to mogućnosti upravo u Marxu, čije su stranice o birokraciji u ovom izboru, ne samo najzanimljivije i najbolje, nego i tačno i jasno pogađaju birokraciju. No, autor predgovora, u toleranciji svih stavova i određenja, izgubio je mogućnost da da ono pravo.

Ako predgovor u svojoj osnovnoj intenciji i nije uspio to samim tim ne znači da bi morao promašiti selektor. U mnoštvu analiza, teorija, ideja, kroz knjige, studije, članke, u ovom zahuktalo produktivnom vremenu misaonih analiza i tvorevina, orijentacioni kompas u selektivnom izboru profesionalnog specijaliste neke problematike, uvijek je koristan napor i zahvalan dar. Ali zato odgovornost selektora i napor da se čitaocu pruži doista najbolji mogući uvid u određenu problematiku – potencira se. Kod toga su vlastita informiranost i kriterij izbora presudni. Pa, ako se prvo i može u dosta obimnoj mjeri postići, zahvaljujući razvijenim organizacionim oblicima informiranosti, koja su se u svijetu već postigla, drugo je vrlo teško i delikatno – na žalost vječno podložno onom subjektivnom, a u većoj ili manjoj mjeri i ideološkom. Što su sastavljači ovog drugog više oslobođeni to je garancija objektivno iznesenih informacija, pa time i korist veća. A k tome, kod ovakvog posla, treba težiti, jer ne radi se o prezentaciji svojih misli, već analiza i koncepcija drugih o određenoj problematici. (Ne može se ispustiti primjedba, da su sastavljači mogli postići više i u jednom i u drugom). Oni su tendenciju za uspješnošću i korisnošću izbora izrazili u pokušaju sistematizacije, sortirajući građu u pet cjelina:

- I. Stvaranje teorije o birokraciji,
- II. Proširenje koncepta i proučavanje birokracije,
- III. Ideološke kontraverze,
- IV. Savremena istraživanja i analize,
- V. Savremene ideje o birokraciji i proučavanje birokracije u Jugoslaviji,

dijeleći ove na manje problemske cjeline. Autori dalje pokušavaju olakšati orijentaciju kratkim komentarom u uvodu svakog od pet cjelina.

Ali, kolikogod svi ovi napori bili korisni i dobri, kolikogod težili da problematiku uhvate, da građu sistematiziraju, da upoznavanje kanaliziraju, oni time ne iscrpljuju bitno: prezentacija autora, što autentičnija, najznačajnijih po originalnosti analiza i stavova. Ovakvi izbori ne smiju izbjeći tome, da budu, u prvom redu, panorama autentičnih, originalnih, analiza i teorija. Pa je zapravo osnovno pitanje, kakva je to panorama, je li ona objektivna u izboru autora, da li je donijela ono bitno od svakog autora. Sistematizacija, koja je, istina, često neophodna, krije uvijek u sebi opasnost proizvoljnosti. Sematiziranje znači uvijek, više ili manje, ušmrljivanje građe, jer je šema konstrukcija prije uzimanja građe, a to implicira pitanje nije li ono najbolje od nekog autora ostalo izvan izbora. Ovo se naročito problematizira kad zbornik ne donosi cjelovita djela autora, već uglavnom odlomke. (Mora se primijetiti da su sastavljači, naročito u prvom dijelu o birokraciji, dosta sretno uzimali odlomke, s manjim nedostacima oko opsega ili sjeckanja).

Pri stvaranju kriterija za ovakav izbor, može se naći bezbroj značajnih elemenata koje treba uzeti u obzir. Na primjer, odakle vremenski početi, od kojeg autora. Sastavljači počinju sa: Stvaranje teorije o birokraciji i prvo donose Marxove tekstove. To djelomično možemo prihvatiti, jer se sastavljači predstavljaju kao marksistički orijentirani redaktori. Oni u uvodnom komentaru napominju vrijeme nastanka termina, pitanje se javlja: da li bi to trebalo biti kriterij za početak izbora građe? Ali napominju i to da je taj fenomen egzistirao mnogo ranije i da je on prezentiran u razmatranjima mnogih mislilaca, pa s tim u vezi možemo postaviti pitanje da li je važan fenomen od-

nosno razmatranje tog fenomena, ili pak teorija nakon novijeg imenovanja tog fenomena? Ili daljnje pitanje: ako se uzelo Marx, kako se moglo izbjeći da se ne donese autor s čijim shvaćanjima on polemizira? A koji nije ni beznačajan ni nezanimljiv, koji dapače, upravo fundamentalno situira ovaj stalež i fenomen u novovjekovnoj koncepciji države. Sastavljači na ova i slična pitanja oko kriterija izbora mogu naći i dati svoje odgovore i opravdanja, ali ta pitanja nisu samo formalna i beznačajna.

No, na ovaj izbor mogu se staviti i neke ozbiljne zamjerke.

Sastavljači su ovom izboru dali naslov: Birokracija i tehnokracija, međutim oni tehnokraciju zapravo nisu izdvojili kao poseban fenomen, čak ni formalno tehnokratske koncepcije nisu donijeli u posebnoj cjelini, već su ih pridodali poglavljima Suvremena istraživanja i analize. No, birokratski fenomen je izrazit i dominantan kod zaostalih i građanski nerazvijenih struktura, ali se u tehnički razvijenim društvima već izrazito probija tehnokratski fenomen, i on postaje dominantna preokupacija suvremene misli. Tehnokratske koncepcije i stavovi o tehnokraciji trebali su u izboru dobiti drugačiji oblik i drugačiji opseg. Sigurno, da je neke među teorijama i analizama T. Veblena, S. Chasca, A. Frischa, J. Alasca, H. Scotta, kao i drugih autora (osim onih unesenih u izbor) koji su fenomen tehnokracije razmatrali – trebalo donijeti. A doneseni su uglavnom prilozi iz zbornika »Industrialization et Technocratie«.

Daljnja ozbiljna primjedba sastavljačima može se uputiti na nekritičnost i nescrpnost donošenja. u ovakvom izboru, domaćih autora. Naslov ovom izboru trebao bi zapravo biti, ne: Birokracija i tehnokracija, nego: Birokracija i proučavanje birokracije u Jugoslaviji jer bi to bio mnogo realniji naslov, s obzirom na ono što i kako se nalazi u knjiži.

Mora se primijetiti da ima i nekih izrazito loših prijevoda, upravo onih koji se na našem jeziku prvi put pojavljuju u ovom izboru. To nije zbog nezgrađenosti terminologije u nas na tu problematiku, nego prosto aljkavost pri prevodenju. To implicira da je bilo površnosti i bezopletosti pri uređivanju ovog izbora.

Ovaj izbor donosi koncepcije i analize o prošloj, postojećoj i mogućoj organizaciji društva, o utjecajnoj sferi i

strukturi upravljanja društvom – to je problematika koja je u centru društvene zbilje, pa je njeno upoznavanje korisno za svakog svjesnog društvenog pojedinca, a za člana demokratskog društva upravo neophodno, jer svaki društveno angažirani pojedinac prestaje to stvarno biti bez uvida u postojeće organizacione sfere i strukture, i kritičke analize tih sfera i struktura modernog društva. Pa, kolikogod ovaj izbor imao nedostataka, što je uostalom u poslu ove vrsti neizbježno, on je ipak koristan informator i inicijator za širi i dublji uvid i razmišljanje.

Eduard Kale

»ENCYCLOPAEDIA MODERNA«

Časopis za sintezu znanosti, umjetnosti
i društvene prakse

*Osvrst na priloge o međunarodnoj
politici*

Svoju načelnu orijentaciju i želje časopis je najavio u prvom broju (br. 1, septembar 1966) kroz uvodnu riječ redakcije i kroz većinu napisa. Konstatirajući činjenice razjedinjenosti modernog društva, sveopće suprotstavljenosti i osjetljivosti dezintegrirane cjeline ljudske zajednice, delikatnosti historijskog trenutka, kad postoje dvije alternative – daljnji trend dehumanizacije i dezintegracije i smišljenijeg upravljanja ljudskom zajednicom – časopis polazi od tzv. humanističkog univerzalizma, kao filozofije našeg vremena.

Polazeći s te pozicije časopis smatra da je čovječanstvo »zrelo« da izluči iz sebe novu misaonu orijentaciju, novi Rencansani univerzalizam i humanizam, sintezu misli, umjetnosti, prakse nasuprot razjedinjenoj ljudskoj zajednici pa u skladu s time pokušava kroz raznovrsnu problematiku – filozofsku, političku, ekonomsku, zainteresirati i omogućiti čitaocu shvaćanje ili bar pobuditi kod njega želju za shvaćanjem modernog svijeta.

Ta tendencija uočljiva je kroz sva tri dosada izašla broja (br. 1, septembar 1966, br. 2, januar-februar, 1967, br. 3-4, mart-juni, 1967). U ovom prikazu ograničit ćemo se na problematiku iz

časopis posvećuje dvije rubrike – »Prema jedinstvu i miru« i »Politički motritelj«.

Priloge iz sva tri broja mogli bismo podijeliti u tri osnovne grupe:

1. Teoretsko-filozofski pristupi međunarodnim odnosima

2. Konkretna obrada pojedinih pitanja

3. Prilozi informativnog karaktera

1. Polazeći od ljudske djelatnosti kao najuniverzalnijeg kategorijalnog određenja čovjeka, koja svoj najsuptilniji i vrhunski izraz dobiva u znanosti i umjetnosti, ostajući na poziciji svoje profesije naučnika, transponirajući svoja shvaćanja i stavove u »filozofiju našeg vremena« – sintezu – većina autora znanost, kao univerzalni princip, suprotstavlja politički dezintegriranoj i opasnostima bremenitoj ljudskoj zajednici.

Ne poričemo plemenitost ove ideje, međutim nemamo ni razloga da znanstvenike obogotvorujemo jer smatramo da su i oni svojom djelatnošću doprinijeli krizi današnjeg svijeta, te su zbog toga i dužni da se angažiraju na razrješavanju nastale situacije.

U tim okvirima možemo posmatrati i doprinose pagvaških konferencija. One su odigrale i danas igraju značajnu ulogu na području suradnje i traženja rješenja značajnih međunarodnih problema, kao što su pitanja razoružanja, neširenja nuklearnog oružja, stvaranja bezatomskih zona, integracije Evrope itd. U prvom broju, pod naslovom »Za svjetsko društvo« Ivan Supek poziva na »ljubav prema bližnjemu« bez obzira na političko-ideološka opredjeljenja, državne granice, blokovske podjele i geografske udaljenosti, – nad svima prijeteći stoji Strašni sud atomskog rata. U svom drugom članku »Za evropsku sigurnost i saradnju« on predlaže osnivanje stalne »Evropske konferencije za sigurnost i suradnju«, sastavljene od državnika, parlamentaraca i stručnjaka, koja bi pripremala odluke vezane za jačanje uzajamne sigurnosti, ekonomike i kulturne djelatnosti u Evropi. Dok ovaj prijedlog imade svoju realnu osnovu u suvremenim evropskim strujanjima dotle bi vezivanje problema integracije Evrope za unutrašnju demokratizaciju pojedinih državnih uređenja (uvodenje društvenog samoupravljanja i u ostalim

znanje i napuštanje čak i početnih koraka integracije.

Mihailo Marković, u članku »Ideološki ratovi i mirna koegzistencija« (br. 3-4, mart-juni, 1967) pokušava upozoriti na štetnost i opasnost ideoloških ratova ističući njihovu nespojivost sa principom mirne koegzistencije. Prema Markoviću nova historijska situacija može se okarakterizirati sa pet osnovnih značajki:

1) Čovjek je sam stvorio tehnički stroj kojim je u stanju uništiti ljudski rod (teza, prema našem mišljenju, zvuči isuviše alarmantno).

2) Čovjek je izgubio kontrolu nad svojim najstrašnijim izumom. Bezuspješno se nižu stranice zapisnika na konferencijama o razoružanju (neki su rezultati ipak postignuti: ugovor o djelimičnoj zabrani nuklearnih eksperimenata, a na putu smo da se postigne sporazum o neširenju nuklearnog oružja).

3) Nemoguća je efikasna odbrana od ovog naoružanja. (Marković gubi iz vida postignutu ravnotežu snaga među nuklearnim silama, strategijske koncepcije nuklearnog rata kao i anti-raketni sistem izgrađen u SSSR-u a u početnoj fazi izgradnje u SAD.)

4) Vojna tehnika zahtjeva brzinu reakcija, brzinu političkog odlučivanja, dakle koncentraciju vlasti u rukama pojedinaca što znači negaciju demokracije (ipak je pitanje da li iz ove tvrdnje nužno slijedi principijelna nespojivost vojne tehnike i demokracije).

5) Sudbina civilizacije ovisi o slučaju – to je značajka moderne epohe, ali isto tako prethistorije (mogli bismo dodati da je to uopće značajka čovjeka. Zahtjev za apsolutnom sigurnošću čovjeka na temelju znanosti je pozitivistička pretjerana pretenzija).

U daljnjem tekstu Marković pada u pesimizam, smatrajući da kao jedini faktor na koji čovjek može utjecati ostaje još ideologija. Zatim daje pozitivno i negativno određenje ideologije nabrajajući opasne elemente u američkoj i sovjetskoj ideologiji. Dolazi do postavke da će dva osnovna društveno-politička sistema morati da postoje paralelno i odatle izvodi nužnost koegzistencije. U zaključku pada u kontradikciju govoreći da se mir ne može očuvati političkim sredstvima – a zar koegzistencija nije političko sredstvo?

U grupu napisa koji pristupaju međunarodnim odnosima iz teoretsko-filozofskog aspekta mogli bismo ubrojiti i članak Čedomira Draškovića (»Razmišljanja o crkvi u njoj sadašnjoj perspektivi«, br. 3-4, mart-juni 1967), Bertranda Russela (»Apel upućen američkoj savjesti«, br. 2, januar-februar 1967) i Edvarda Kardelja (»Neki problemi međunarodnih odnosa«, ibid.)

2. Nekoliko napisa ograničava se na konkretna pitanja međunarodnih odnosa. To su članci Janeza Stanovnika (»Privredni i društveni razvoj putem međunarodne saradnje«, br. 2, januar-februar 1967), Ranka Petkovića (»Savremenost neutralnosti«, ibid.), Lea Matesa (»Za međunarodni sporazum o sprečavanju širenja nuklearnog oružja«, br. 3-4, mart-juni 1967), Josipa Đerde (»Evropska akcija« ibid.) itd.

Ukratko ćemo se osvrnuti na prva tri priloga.

»Privredni i društveni razvoj putem međunarodne suradnje« referat je Janeza Stanovnika, iznijet na jubilarnom zasjedanju Svjetske federacije za Ujedinjene nacije (WFUNA) 9. oktobra 1966. U kratkom uvodu autor definiira privredni i društveni razvoj uzimajući u obzir tri komponente: ekonomsku, tehnološku i sociološku. Zatim pokušava odrediti *raison d'être* međunarodne suradnje, njen značaj za svjetsku zajednicu, mir i, posebno, za nerazvijene zemlje.

Međunarodna suradnja unosi nov faktor u međunarodne odnose – faktor političke volje. Ta suradnja obuhvaća tri glavna područja:

a) uklanjanje prepreka na putu razvoja; b) stvaranje povoljnijih uslova za razvoj i c) poduzimanje pozitivnih koraka u cilju pružanja neposredne pomoći za razvoje nerazvijenih zemalja.

a) Kao primjer prepreke za razvoj nerazvijenih zemalja možemo navesti carinsku eskalaciju (rapidno povećanje carina od strane razvijenih zemalja na uvoz finalnih proizvoda iz nerazvijenih zemalja).

b) Pod stvaranjem povoljnijih uvjeta za razvoj nerazvijenih zemalja treba napomenuti plan općih i univerzalnih preferencija što ga je predložio dr Pribisch na prvom zasjedanju Konferencije UN o trgovini i razvoju. Ovim se planom insistira na zahtjevu da se robe iz nerazvijenih zemalja na tržištu razvijenih tretiraju isto ili slično kao robe domaće proizvodnje.

c) Pružanje neposredne pomoći za razvoj nerazvijenih zemalja obuhvaćalo bi stvarno prenošenje finansijskih sredstava u nerazvijene zemlje i tzv. tehničku pomoć.

Ovom članku mogle bi se staviti tri primjedbe. 1) Kod određivanja razloga međunarodne suradnje Stanovnik navodi jačanje svijesti o zajedničkoj sudbini kao osnovni razlog međunarodne suradnje. U svom članku on ga je sveo samo na ekonomski izostavivši političke i druge uzroke suradnje. 2) Dovodeći u vezu međunarodnu suradnju i svjetski mir Stanovnik suviše optimistički pridaje značaj međunarodnoj ekonomskoj suradnji u očuvanju mira, smatrajući da će sigurnost svijeta bit mnogo bolje zaštićena zajedničkim udjelom u privrednom i društvenom napretku nego najmoćnijim oružjem. Teza je interesantna, ali i dosada je bilo međunarodne ekonomske suradnje a svijet je i pred toga doživio dva svjetska rata.

3) Odmjeravajući različitost i identičnost nerazvijenih zemalja on smatra da je zajedničnost razvojnih problema očigledno snažnija od geografskih, historijskih, demografskih i ideoloških razlika. Mislim da je stvar obrnuta – problemi privrednog i društvenog razvoja, koji se nameću nerazvijenim zemljama, čine ih međusobno različitim nego što se razlikuju po geografskim, historijskim, demografskim i ideološkim karakteristikama. Npr., sam Stanovnik, govoreći o uklanjanju prepreka na putu suradnje navodi primjer trgovinske razmjene među nerazvijenim zemljama, koja iznosi tek $\frac{1}{4}$ njihovog ukupnog izvoza. Niz dozađaja u posljednje vrijeme govori koliko su nerazvijene zemlje u privrednom i društvenom razvoju različite.

Prilog Ranka Petkovića »Savremenost neutralnosti« privlači naročitu pažnju svojom originalnom interpretacijom. Osnovni je cilj autora da pokaže neodrživost apriorističke teze o međusobnom isključivanju ustanove neutralnosti i kolektivne bezbjednosti kroz UN.

On ukazuje na anahroničnost tradicionalnog mišljenja o neutralnosti kao neuzimanju učešća u ratu i njenom osuđivanju kao egoizmu i amoralnosti. Ovo mišljenje »političkog realizma«, koje se inercijom prenijelo iz XIX u XX vijek, gubi iz vida pozitivnu ulogu grupacije, predviđa da su lokalni ratovi u atomskoj eri ne samo mogući već i izraz

atomske ravnoteže straha i zanemaruje postojanje međunarodnog prava i Ujedinjenih nacija, te u ime pretpostavke »što bi bilo ako bi došlo do atomskog rata« proglašava iluzijom suverenost prava država, neprikosnovenost teritorijalnog integriteta itd. Stav političkog realizma ne vodi računa o evoluciji ustanove neutralnosti i Ujedinjenih nacija. Sistem kolektivne bezbjednosti Ujedinjenih nacija, iako je zadržao puno od iluzionizma Lige naroda ipak je u neku ruku evoluirao; međunarodnoj zajednici se prišlo s više realizma, kao skupu država koje imaju vlastiti individualitet. Shvatilo se da mir ovisi više od nekoliko velikih sila nego od aritmetičkog zbira članica, te su one dobile i poseban položaj u strukturi UN - Savjet bezbjednosti.

Stalo se na stanovište da borba protiv rata ne može biti efikasna kad rat već predstavlja činjenično stanje. Uspostavljanjem procedure u okviru koje može da se ocjenjuje neophodnost, mogućnost i korisnost individualnog učešća zemalja članica u provođenju kolektivnih mjera, otvorena su vrata ustanovi neutralnosti, te se i ona danas uključuje u sistem kolektivne bezbjednosti. Parola »jedan za sve, svi za jednoga« danas je prevaziđena. Njeno bukvalno shvaćanje moglo bi dovesti do kolektivnog samoubojstva. U očuvanju mira počela su se upotrebljavati nova sredstva - uklanjanje ekonomskih disproporcija, pregovori o razoružanju, sistem specijaliziranih agencija za koordinaciju itd. Time su neutralne zemlje doble široke mogućnosti za angažiranje u međunarodnoj organizaciji. Ustanova neutralnosti, prenesena iz doba rata u doba mira, dobila je novi sadržaj i novu karakteristiku - aktivna neutralnost. Kao takva ona egzistira kao politička činjenica, kroz Ujedinjene nacije. Političko rješavanje problema doprinijelo je da se skine s dnevnog reda dogmatizirana shema o nespojivosti neutralnosti i članstva u međunarodnoj organizaciji.

Ekspozicija Lea Matesa na sastanku Studijske grupe Pugwash konferencije »Za evropsku sigurnost«, održanom februara 1967. u Zagrebu (»Za međunarodni sporazum o sprečavanju širenja nuklearnog oružja«) ukazuje na nezvanični nacrt Ugovora o zabrani širenja nuklearnog oružja koji su izradile dvije nuklearne velesile - SAD i SSSR. Tekst nacrtu kruži Evropom i prve reakcije vlada pokazuju da će njegovo usvajanje biti

teže nego što se mislilo. Osnovni problem predstavlja stav nenuklearnih zemalja (koje bi, međutim, uskoro mogle postati nuklearne sile), kao što su npr. Švedska, Japan, Zapadna Njemačka, te stavovi Francuske i Kine. Njihovi su prigovori na mjestu iako polaze od nacionalnog interesa. Svode se, uglavnom, na to da nacrt, iako zamišljen kao višestrani ugovor, gotovo ničim ne obavezuje velike sile. Oficijelni prigovori su slijedeći: 1) Iako po formi multilateralan, Ugovor je u suštini dvostrani sporazum između nuklearnih i nenuklearnih sila. 2) Njime se obezbjeđuje monopol nuklearnih sila. 3) Na političkom planu nacrt ne predviđa nikakve zaštitne i garantne mjere kojima bi nenuklearnim zemljama bila osigurana nacionalna nezavisnost. 4) Međunarodna kontrola mirnodopskog korištenja nuklearne energije ograničila bi se samo na nenuklearne sile.

Leo Mates u daljem tekstu razrađuje ove prigovore da bi zaključio kako nacrt može predstavljati samo prvu fazu postizanja sporazuma o neširenju nuklearnog oružja (i to sporazuma između nuklearnih sila) dok će drugu fazu predstavljati sporazumijevanje između nuklearnih i nenuklearnih sila.

Časopis bi po našem mišljenju bolje učinio kad bi donosio više priloga koji konkretno razrađuju problematiku međunarodnih odnosa a manje uopćenih razmatranja o humanizmu, miru, jedinstvu itd. Pitanje je, međutim, ne bi li time došao u poziciju suprotstavljanja svojoj osnovnoj orijentaciji.

No bez obzira na sve moguće prigovore tretiranju međunarodne problematike u ovom časopisu, ostaje činjenica da Encyclopaedia moderna donosi napisane o nizu zanimljivih pitanja s tog područja iz pera najkompetentnijih ljudi u nas i u svijetu i da time vrši korisnu društvenu ulogu.

Sulejman Barjaktarević

»GLEDIŠTA« br. 8-9/1967.

Časopis za društvenu kritiku i teoriju »Gledišta«, što ga izdaje beogradski univerzitet i Centralni komitet Saveza omladine Srbije, u dvobroju 8-9, donosi veoma raznolike priloge, a među njima i nekoliko značajnijih studija iz društveno-političkog života.

U uvodnoj raspravi »Partijski monopolizam i politička moć društvenih grupa« da u svakom društvu, kapitalističkom ili socijalističkom djeluju političke partije. Politička partija (ili partije), kao motorna snaga cjelokupnog političkog sistema oblik je povezivanja državne djelatnosti i političke aktivnosti grupa i pojedinaca.

U političkom sistemu socijalističkih zemalja, danas, dominira jednopartijski sistem, u kojem centralno mjesto pripada jednoj partiji, u kojoj je koncentrirana cjelokupna politička moć. Posljedica ovakvog položaja političke partije je stvaranje političkog monopolizma. Vladajuća partija prisvaja monopol ne samo na planu politike, nego i na planu ideologije. Ideologija vladajuće partije time postaje vladajuća ideologija. Monopolistički položaj jedne partije očituje se i u tome što politička partija utječe na državnu vlast i obrnuto, ili kako kaže autor: »tu postoji konstitutivna simbioza...«. U nekim zemljama povezanost partije i države toliko je snažna da se najvažnije političke odluke pretvaraju u pravne akte najviših državnih organa. Jednopartijski sistem, smatra autor, unatoč svom progresivnom karakteru u određenim fazama razvoja, predstavljao je potencijalnu opasnost sužavanja socijalističke demokracije. Da bi se na neki način uklonili nedostaci jednopartijskog sistema, tendencija je razdvajanja partije i vlasti i pretvaranja političkih partija u idejno-političku snagu. Prema mišljenju autora, postoje historijske indikacije o mogućnosti dvopartijskog sistema u socijalizmu: jedna partija bila bi vladajuća i okupljala bi većinu, a nasuprot njoj stajala bi organizirana opozicija. Time bi se uklonili nedostaci jednopartijskog sistema. Uostalom, dvopartijski sistem u kapitalističkim zemljama, svjedoči o stabilnosti društvenog poretka.

Politička vlast, smatra dr Uračar, nije koncentrirana samo u rukama vladajuće političke partije, nego se najznačajnija politička moć nalazi u društvenim grupama, tj. u klasama i slojevima. Svaka društvena grupa u socijalizmu teži da osigura što veći utjecaj u političkoj vlasti. Međutim, u socijalističkom društvu samo uvjetno možemo govoriti o klasama kao specifičnim društvenim grupama, od kojih nesumnjivo radnička kla-

sa zauzima dominantne pozicije i teži da osvoji političku vlast. U ovom tendencija te razne mikrogrupe kao npr. klike. Politička vlast oko koje se vodi borba, prema mišljenju autora, strukturira se i funkcioniše na svim etapama razvitka socijalističkog društva.

U članku »O nekim uzrocima inflatornih tendencija u jugoslavenskoj privredi«, Lj. Madžar analizira uzroke inflatornih pojava u našoj privredi i dolazi do zaključka da u »kreditno-monetarnoj sferi treba tražiti neke od neposrednih uzroka inflatornih potmećaja«. Teorijskim razmatranjem veze između kretanja kredita i kretanja cijena, autor objašnjava uzroke i inflatornih tendencija i ukazuje na prirudu tog važnog ekonomskog fenomena.

Članak Krste Crvenkovskog »Preobražaj Saveza komunista i društvo« prilog je diskusiji nacrtu Teza o reorganizaciji i daljnjem razvoju SKJ. Autor, analizirajući Teze, ističe da se ne radi samo o dalekosežnim promjenama u sistemu organizacije i unutrašnjim odnosima SKJ, već i u njegovoj društvenoj poziciji, ulozi i zadatku. SKJ kao idejno-politička snaga nužno mora da se bori za razvoj samoupravljanja, neposredne demokracije i jačanje uloge radničke klase na putu transformiranja socijalističkog društva u demokratski socijalizam. Autor smatra da borba za socijalizam, za samoupravljanje i neposrednu demokraciju, u smislu Marxova naučavanja znači permanentnu revoluciju. U fazi uvođenja samoupravljanja SKJ je djelovao s pozicija vlasti. Međutim, Teze govoreći o reorganizaciji određuju da »premeštanje težišta, dejstva Saveza komunista sa područja vršenja vlasti na područje idejno-političke akcije, traži da se ispita stvaralački razvoj socijalističke misli i njeno prerastanje u društvenu svest i praksu... Savez komunista se odvaja od neposrednog vršenja vlasti.« Razrađujući Teze dalje, Crvenkovski kaže da »SKJ nije i više ne treba da bude u poziciji da donosi odluke, koje bi se preko transmisija ostvarivale i da time preuzima na sebe direktno svu odgovornost za rezultate političke vlade i organa vlasti«. SKJ treba biti moralno-politička snaga koja će težiti da odluke samoupravnog demokratskog mehanizma socijalistički usmjerava. Birokratama se,

